

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI
TASHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

AHMEDOV M.B.

YOG'OCH O'YMAKORLIGI

TOSHKENT-2006

Mazkur darslikda yog'och o'ymakorligi san'atining tarixiy rivojlanishi, me'morchilik obidalari, yog'och o'ymakorligi maktablari, namoyondalari, ularning hayoti va faoliyati, yog'och materiallar va uning turlari, o'ymakorlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar, dastgohlar, yordamchi asboblari hamda zamonaviy yog'och o'ymakorligi, yog'och o'ymakorligiga oid yo'l ichidagi oddiy na'sh kompozitsiyalarini chizish va o'yish bosqichlari, duradgorlik birikmalari, buyum yasash texnologiyasi kabilar nazariy va amaliy jihatdan bayon qilingan.

Qo'llanma pedagogika oliy o'quv yurtlarining «5140700-Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi» va «5140900-Kasbiy ta'lim (5211200-Amaliy san'at)» ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga mo'ljallangan bo'lib, undan ilmiy izlanuvchilar, kasb-hunar maktablari, kollej va litseylari, umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari, maktabdan tashqari muassasalarning to'garak rahbarlari va havaskor ustalar ham foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

Xalq ustasi, O'zbekiston Badiiy

Akademiyasining fahriy akademigi

Ortiq Fayzullaev

Pedagogika fanlari doktori, professor Saidaxbor Sobitovich Bulatov

Xo'jaev nomidagi Dizayn kasb-hunar

kolleji direktori muovini, yog'och

o'ymakorligi ustasi, oliy toifali o'qituvchi

Umid Hakimov

KIRISH

Amaliy san'atning tur va janrlari erlik tub aholining zakovati, orzu-istaklari, yorqin kelajakka bo'lgan intilishlari namunasi sifatida shakllandi va rivojlandi. Ularda asrlar davomida bobolarimiz to'plagan boy tajriba va ijodiy mehnat o'z aksini topgan. Go'yoki ular asrlar qa'ridan so'zlayotgandek.

Samarqandu Xiva me'moriy yodgorliklari, Buxoro zardo'zligi, Marg'ilon atlas, Namangan beqasami, Chust do'ppisi, Rishtonu Shahrisabz kulolchiligi, Toshkent u'fqon yog'och o'ymakorligi va boshqalar amaliy san'atining asrlar davomida taraqqiy etganligidan dalolat beradi. Amaliy san'at o'zbek xalqining moddiy va ma'naviy ehtiyojini qondirishga xizmat qiluvchi san'at turiga aylanadi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng amaliy san'atni yanada rivojlantirishga, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashga bo'lgan e'tibor kuchaytirildi. Xalq badiiy hunarmanchiligi va amaliy san'atni davlat yo'li bilan yanada rivojlantirish chora-tadbirlari ishlab chiqildi. Hunarmandchilikka yo'naltirilgan ko'plab kasb-hunar maktablari, litseylari va kollejlari tashkil qilinib o'z faoliyatini boshladi.

Albatta, ushbu o'quv yurtlarini yosh pedagog kadrlar bilan ta'minlash, jahon andozalariga javob bera oladigan mutaxassislar etkazish muammosi paydo bo'ladi. Ushbu muammolarni hal qilish maqsadida pedagogika oliy o'quv yurtining Badiiy grafika fakultetlarida yoshlarga amaliy san'at turlari bo'yicha bilim berib kelinmoqda. Ushbu o'quv qo'llanma Badiiy grafika fakulteti talabalari uchun tuzilgan namunaviy o'quv dastur asosida tuzilgan bo'lib, yoshlarga yog'och o'ymakorligi san'ati bo'yicha bilim beribgina qolmay, ularga badiiy estetik, hissiy, ruhiy va ma'naviy tarbiya berishda ham muhim o'rin egallaydi.

Mazkur o'quv qo'llanmani yozish jarayonida yog'och o'ymakorligi mashg'ulotlarida o'ymakorlikka oid yo'l ichidagi oddiy naqsh namunalarini chizishni o'rgatish orqali yoshlarda estetik didni rivojlantirish, ularga zarur bilimlar va ahloqiy

tarbiya berish, mehnat malaka va ko'nikmalarini o'stirish, yog'och o'ymakorligi hunarini o'rgatishga ruhiy va amaliy jihatdan tayyorlash e'tiborda tutilgan. O'quv qo'llanma talabalarga yog'och o'ymakorligi san'ati sirlarini o'rgatishda yaqin ko'makchi bo'ladi degan umiddamiz.

Muallif tomonidan o'quv qo'llanmaning mazmunini yanada boyitish borasidagi izlanishlari davom etishi tabiiy. Kitobni yanada takomillashtirish yuzasidan taklif va mulohazalaringiz bo'lsa, bizga yozib yuborsangiz Sizdan minnatdor bo'lar edik.

YOG'OCH O'YMAKORLIGI TARIXI, MAKTABLARI, USTALARI VA ULARNING IJODIY FAOLIYOTI.

Amaliy san'atning tarixiy kelib chiqishi insoniyatning bolalik davriga borib taqaladi. Bashariyat ulg'ayib borgan sari amaliy san'at ham yuksala bordi. Yashash uchun kurash mavjud ekan, yaxshi yashash uchun ehtiyoj kuchayib borish jarayonida qo'l mehnatidan aqliy mehnat ajralib chiqa boshladi. Ov qurollari, uy-ro'g'zor buyumlariga bo'lgan ehtiyoj kuchayib bordi. Avvalo tosh o'ymakorligi, suyak o'ymakorligi, keyinchalik esa yog'och o'ymakorligi san'ati sekin astalik bilan o'z rivojini topdi.

Sinfiy jamiyat vujudga kelishi bilan ijtimoiy taraqqiyotda katta o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bu esa fan va san'at rivojida muhim ahamiyat kasb etdi. Professional san'at va san'atkorlar shu davrlarda paydo bo'ldi. Xalqning turmushi, xulq va odatlari, yutuq va mag'lubiyatlari ularning asarlarida o'z ifodasini topib bordi. Har bir davrda mavjud bo'lgan ana shunday san'at va san'atkorlar hayot go'zalliklarini tasvirlab, odamlarda yuksak xislat va fazilatlarni kamol topdirib bordi, ularni tenglik, ozodlik, birodarlik va yorqin kelajakka intilish yo'lidagi kurashga da'vat etdi.

Arxeologik qazish ishlari natijasida Surxon vohasidagi Yumaloq tepa tubidan topilgan yog'och o'ymakorligi topilmalari mazkur joylarda bir, bir yarim ming yil muqaddam san'atning bu turini yaxshigina rivoj topganligini olimlarimiz o'z

izlanishlarining mahsuli sifatida isbot etib berishdi. Hali-hanuz bunday noyob topilmalar nafaqat Surxon vohasida, balki Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Farg'ona vodiysidagi So'x va boshqa qadimiy shahar, qishloqlardan V-VI asrlarga tegishli bo'lgan san'at asarlari topilmoqda.

Samoniylar davrida amaliy bezak san'ati, ayniqsa kulolchilik, shishasozlik va yog'och o'ymakorligi rivojlandi. Monumental me'morchilikka katta e'tibor berildi, turar joylar, hunarmandchilik ustaxonalari, saroylar, ma'muriy binolar, savdo rastalari, hammomlar, masjid va madrasalar qurildi. Qurilishda asosan pishiq g'ishtdan foydalanildi, ba'zan bino devori xom g'ishtdan, tomi-gumbazi pishiq g'ishtdan ishlandi. Hunarmand-ustalar tomonidan binolarni ko'rkam va chidamli bo'lishligiga e'tibor qaratildi, bor bilim va kuchlarini safarbar etdilar.

«Samoniylar maqbarasi rejasidan tortib, hajmiy tuzilishigacha geometrik tartib va printsip asosida yaratilganligi aniqlandi. Maqbara me'mori amaliy geometriya va matematikadan chuqur xabardor bo'lganligi shubhasizdir, aks holda, u bunchalik go'zallik me'yorini topolmasdi. Ehtimol tasodif dersiz? Yo'q tarix taqazosi bu! Algebra faniga asos solib, logarifm, algoritm so'zlariga nomi yo'g'rilgan Muhammad Xorazmiy (787-850) me'morchilikka ta'sir ko'rsatgan, mutafakkir olim Abu Nasr Farobiyning (870-950) amaliy geometriya sohasidagi risolalari me'morlar uchun qo'llanma vazifasini o'tagan. Koinot bo'yicha tekshirishlar olib borgan, astronomiya, geometriya va trigonometriyaga oid risolalar muallifi Abu Rayhon Beruniyning me'morchilikka hissa qo'shgani shubhasizdir. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, arxitektura bilan bog'liq amaliy matematika va geometriya doimo me'morlar e'tiborida bo'lgan». (Zoxidov II. III. «Me'mor san'ati» T., G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978, 27-bet).

VI-VIII asrlarning boshlariga kelib ko'shk, qo'rg'onlar, shaharlarga ibodatxonalar va saroylar qurildi. Bu davrda yog'och va ganch o'ymakorligi yanada rivoj topdi, devoriy rasmlar rang-barang bo'lishiga e'tibor qaratildi, buni Afrosiyob, Varaxsha va Yumaloqtepa singari madaniy yodgorliklarimiz misolida ham ko'rishimiz mumkin. Bu kabi san'at asarlari, sug'diylar madaniyati bizga, o'sha